

& Religija & Tolerancija

RELIGIJA I TOLERANCIJA

Pokrenut kao zbornik 2002.
Kao časopis izlazi od 2004.

Izdavači:

Centar za empirijska istraživanja religije, Novi Sad, www.ceir.co.rs
Institut društvenih nauka, Beograd, www.idn.org.rs

Glavni i odgovorni urednici:

prof. dr Zorica Kuburić, Univerzitet u Novom Sadu; CEIR
dr Mirko Blagojević, naučni savetnik, Institut društvenih nauka, Beograd

Zamenik urednika:

msr Ljiljana Čumura, doktorand, CEIR

Izdavački savet:

prof. dr Đuro Šušnjić, Univerzitet u Beogradu, Srbija
dr Ana Zotova, Filozofski fakultet u Beogradu, Srbija
prof. dr Aleksandar Santrač, North-West University, Južnoafrička Republika
prof. dr Srđan Simić, Bogoslovski fakultet u Foči, BiH
prof. dr Željko Pavić, Filozofski fakultet u Osijeku, Hrvatska
prof. dr Sergej Lebedev, Belgorodski državni Univerzitet, Rusija

Članovi redakcije:

dr Goran Bašić, Institut društvenih nauka, Beograd
dr Suzana Ignjatović, Institut društvenih nauka, Beograd
prof. dr Dragoljub B. Đorđević, Univerzitet u Nišu
prof. dr Milan Vukomanović, Univerzitet u Beogradu
prof. dr Aleksandar Prnjat, Univerzitet Alfa BK, Beograd
prof. dr Nonka Bogomilova, Bugarska Akademija nauka, Sofija
prof. dr Sergej Flere, Univerzitet u Mariboru
prof. dr Ivan Cvitković, Univerzitet u Sarajevu
prof. dr Zoran Matevski, Univerzitet u Skoplju
prof. dr Ankica Marinović, Univerzitet u Zagrebu
prof. dr George Wilkes, Kings College London, Velika Britanija
prof. dr Miroslav Volf, Univerzitet Jejl

Dizajn i tehnička priprema: lardanio.bg@gmail.com

Fotografija na koricama: Zorica Kuburić, Manastir Naupara, XIV vek

Tiraž: 300

Štampa: Čigoja štampa, Beograd

Objavljivanje ovog časopisa omogućilo je

Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije

UDC 316

ISSN 1451–8759
e-ISSN 1821–3545 (Online)

RELIGION AND TOLERANCE

Number 41

**INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA**

Institut od nacionalnog značaja
za Republiku Srbiju

Novi Sad, Beograd, Vol. XXII, N° 41, January – June 2024

RELIGION AND TOLERANCE

Launched as an anthology in the year 2002

Issued as a journal from the year 2004

Publishers:

Center for Empirical Research of Religion, www.ceir.co.rs

Institute of Social Sciences, www.idn.org.rs

Editors in chief:

Zorica Kuburić, PhD, University of Novi Sad; CEIR

Mirko Blagojević, PhD, Principal Reserch Fellow, Institute of Social Sciences,
Belgrade

Editor in chief deputy:

Ljiljana Ćumura, PhD student, CEIR

Advisory Board:

Đuro Šušnjić, PhD, University of Belgrade

Ana Zotova, PhD, Faculty of Philosophy, Belgrade

Aleksandar Santrač, PhD, North-West University, South Africa

Srđan Simić, PhD, Faculty of Orthodox Theology, Foča

Željko Pavić, PhD, Faculty of Humanities and Social Sciences, Osijek

Sergej Lebedev, PhD, Belgorod State University, Russia

Editorial Board:

Goran Bašić, PhD, Institute of Social Sciences, Belgrade

Suzana Ignjatović, PhD, Institute of Social Sciences, Belgrade

Dragoljub B. Đorđević, PhD, University of Niš

Milan Vukomanović, PhD, University of Belgrade

Aleksandar Prnjat, PhD, University Alfa BK, Belgrade

Nonka Bogomilova, PhD, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia

Sergej Flere, PhD, University of Maribor

Ivan Cvitković, PhD, University of Sarajevo

Zoran Matevski, PhD, University of Skopje

Ankica Marinović, PhD, University of Zagreb

George Wilkes, PhD, University of Edinburgh

Miroslav Volf, PhD, Yale University

Design: lardanio.bg@gmail.com

Cover Photography: Zorica Kuburić, Monastery Naupara, 14th century

Number of copies printed: 300

Printed by: Ćigoja štampa, Belgrade

The publication of this journal was made possible by
The Ministry of Science, Technological Development and Innovation

SADRŽAJ

ISTRAŽIVANJA

- 007** | **Danijela Gavrilović**
RELIGIOZNOST I KULTURNA PRAKSA U SRBIJI
- 021** | **Nonka Bogomilova**
ETIČKI STANDARDI RELIGIJE U SVETLU GLOBALNE KRIZE (konzumerizam, ekologija, konflikti)
- 035** | **Zlatiborka Popov Momčinović**
RELIGIJA(E) I POLITIKE IDENTITETA U BOSNI I HERCEGOVINI
- 055** | **Tibor Tonhaizer**
REFORMISANA EPISKOPALNA NEOPROTESTANSTKA MISIJA U VOJVODINI U 19. VEKU
- 065** | **Сергеј Викторович Трофимов и Мирко Благојевић**
ИЗМЕЂУ СЛОБОДЕ САЈБЕР ПРОСТОРА И ЗАХТЕВА ЦРКВЕ: ПРИМЕРИ ИЗ НЕКИХ ЕВРОПСКИХ ДРУШТАВА
- 075** | **Маријана Максимовић**
УТИЦАЈ РЕЛИГИЈЕ НА ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ: РЕЛИГИОЗНА УВЕРЕЊА И ТРЖИШНА ЕКОНОМИЈА
- 089** | **Nikola Perišić i Petar Čolić**
POZICIJA I ODNOS PREMA RELIGIJI U KAMPANJI ZA PREDSEDNIČKE IZBORE U CRNOJ GORI 2023. GODINE
- 101** | **Божидар Павловић**
АНГАЖОВАНОСТ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ТОКОМ ГОДИНЕ КУЛМИНАЦИЈЕ „МИГРАНТСКЕ КРИЗЕ (2015)“ – ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ (2015-2016)
- 123** | **Стефан Антић**
МОЖЕ ЛИ РЕЛИГИЈА БИТИ УЗРОК СУКОБА?
- 137** | **Milica Stojanović**
ULOGA ŽENE U DAOIZMU
- 147** | **Vedran Golijanin**
КЊИГА МЕНЦИЈЕВА У ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ ЏЕЈМСА ЛЕГА

PRIKAZI I OSVRTI

- 163** | **Đuro Šušnjić**
PRIKAZ KNJIGE: ODSUTNI BOG - VARIJACIJE POSTAVKE O POSVJETOVLJENJU (Dražen Pavlica, Odsutni Bog, 2016)
- 167** | **Dražen Pavlica**
AUTOREFLEKSIJE SA VREMENSKOG ODSTOJANJA
- 171** | **Miroslav Aleksić**
O LJUBAVI, SPOZNAJI I DŽAMIJI KOJA GOVORI (Amra Halilović, Na krilima feliksa, 2024)

PREVODI

- 177** | **Márk Losoncz**
NATPIS I UNIVERZALNO KOJE ĆE DOĆI (prevod: Teodora Drozdik-Popović)

CONTENTS

RESEARCHES

- 007** | **Danijela Gavrilović**
RELIGIOSITY AND CULTURAL PRACTICES IN SERBIA
- 021** | **Nonka Bogomilova**
ETHICAL STANDARDS OF RELIGION IN THE LIGHT OF GLOBAL CRISIS (Consumerism, Ecology, Conflicts)
- 035** | **Zlatiborka Popov Momčinović**
RELIGION(S) AND IDENTITY POLITICS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA
- 055** | **Tibor Tonhaizer**
REFORMATION MINISTER'S NEO-PROTESTANT MISSION IN VOJVODINA IN THE 19 TH CENTURY
- 065** | **Sergej Viktorovič Trofimov i Mirko Blagojević**
BETWEEN THE FREEDOM OF CYBERSPACE AND THE DEMANDS OF THE CHURCH: EXAMPLES FROM SOME EUROPEAN SOCIETIES
- 075** | **Marijana Maksimović**
INFLUENCE OF RELIGION ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: RELIGIOUS BELIEFS AND MARKET ECONOMY
- 089** | **Nikola Perišić i Petar Čolić**
POSITION AND ATTITUDE TOWARD RELIGION IN THE CAMPAIGN FOR PRESIDENTIAL ELECTIONS IN MONTENEGRO IN 2023
- 101** | **Božidar Pavlović**
ENGAGEMENT OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH DURING THE YEAR OF THE CULMINATION OF THE "MIGRANT CRISIS (2015)" - CONTRIBUTION TO THE STUDY (2015-2016)
- 123** | **Stefan Antić**
CAN RELIGION BE A CAUSE OF CONFLICT?
- 137** | **Milica Stojanović**
THE ROLE OF WOMEN IN DAOISM
- 147** | **Vedran Golijanin**
HE BOOK OF MENCIVS IN JAMES LEGGE'S INTERPRETATION

REVIEWS

- 163** | **Đuro Šušnjić**
THE BOOK REVIEW: THE ABSENT GOD (Dražen Pavlica, Odsutni Bog, 2016)
- 167** | **Dražen Pavlica**
AUTOREFLECTIONS FROM THE TIME LAPSE
- 171** | **Miroslav Aleksić**
ABOUT LOVE, KNOWLEDGE AND THE TALKING MOSQUE (Amra Halilović, Na krilima feniksa, 2024)

TRANSLATIONS

- 177** | **Márk Losoncz**
THE INSCRIPTION AND THE UNIVERSAL THAT WILL COME (translation: Teodora Drozdik-Popović)

УТИЦАЈ РЕЛИГИЈЕ НА ДРУШТВЕНО ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ: РЕЛИГИОЗНА УВЕРЕЊА И ТРЖИШНА ЕКОНОМИЈА²

Сажетак: Постоје државе са државном религијом као и конфесионално плуралистичке државе. Религије упућује на правила и вредности које треба поштовати. Предмет овог рада су религиозна уверења, друштвене вредности, као и њихов утицај на начин привређивања и пословну културу. Један број најразвијенијих земаља, формирајући радну средину која подстиче тачност и прецизност на религиозним постулатима, створио је услове за развој економије и друштва. Религија је део меке моћи једне државе, и свеукупно треба да подстиче мир. У раду је коришћена дедуктивна истраживачка метода, нарочито за истраживања које се односе на Немачку, Јапан и меку моћ. Коришћена је и индуктивна истраживачка метода, захваљујући којој се дошло до најважнијих закључака и резултата. Након упоређивања пословних карактеристика Немачке и Јапана, дошло се до закључка да им је заједничка дисциплина на раду, посвећеност послу, прецизност и тачност, саосећање, интегритет и поштење. Такође заједничка им је брига за целокупни друштвени живот и одговорност према планети земљи. Циљ овог научног рада је да се прикаже утицај религије на економско понашање у тржишној економији. Рад указује на то да религија утиче на обликовање међународних економских односа и да у 21. веку игра велику улогу.

Кључне речи: религија, религиозна уверења, друштвене вредности, тржишна економија, начин привређивања

INFLUENCE OF RELIGION ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: RELIGIOUS BELIEFS AND MARKET ECONOMY

Abstract: There are states with a state religion as well as confessionally pluralistic states. Religions refers to the rules and values that should be respected. The subject of this scientific work is religious beliefs, social values, as well as their influence on the way of doing business and business culture. A number of the most developed countries, forming a working environment that encourages accuracy and precision on religious postulates, created the conditions for the development of economy and society. Religion is part of the

1 Виши научни сарадник, Институт друштвених наука, Центар за економска истраживања, Београд (Србија). Е-mail: mmaksimovic@idn.org.rs

2 Овај рад је написан у оквиру Програма истраживања Института друштвених наука за 2024. годину који подржава Министарство за науку, технолошки развој и иновације Републике Србије.

soft power of a state, and overall it should promote peace. The paper used a deductive research method, for research related to Germany, Japan and soft power. An inductive research method was also used, thanks to which the most important conclusions and results were reached. After comparing the business characteristics of Germany and Japan, it was concluded that they have in common discipline at work, dedication to work, precision and accuracy, compassion, integrity and honesty. They also share a common concern for the entire social life and responsibility towards the planet Earth. Religion is part of the soft power of a state, and as such it should promote peace. The aim of this scientific paper is to show the influence of religion on economic behavior in a market economy. The paper indicates that religion influences the shaping of international economic relations and that it plays a major role in the 21st century.

Keywords: religion, religious beliefs, social values, market economy, way of doing business

1. Увод

Религија има велики значај у једном друштву, при томе она не искључује значај државе, а потом и науке, и других друштвених појава. Посматрано кроз историју, у оквиру државе, религија је играла активну улогу у обликовању друштва. Свака религија уређује природу односа првенствено човека са Богом, истовремено регулише односе између људи који припадају истој религији, али и изван ње. Ти односи, вредности и правила између људи обликовани су у религиозне вредности. Међутим, савремена истраживања су показала да су најстабилније и непроменљиве вредности које су повезане са појмовима као што су живот, истина и добро, а то су Бог (божански), љубав, вера, нада, милосрђе, саосећање, праштање и морал. Тако су, религиозне вредности део и друштвених правила и норми понашања (Bobyreva et al., 2019). Међутим, мора се рећи да однос између религије и друштвених вредности није ни мало једноставан, али свакако није добро изједначавати религију са неким скупом вредности, јер ту не постоји интеракција религиозног веровања и дуготрајне припадности. Религија утиче на формирање осећаја припадности, емоционалне сигурности, духовне и материјалне подршке, помаже појединцима да се носе са неизвесностима, мржњом, а може бити и водич кроз друштвене промене, односно еволуцију социјалних образаца, деловања и интеракција³ (Wachukwu, 2021).

Постоје земље у којима су верске вредности utkане у пословну културу и радну етику. То су на пример, Немачка и Јапан. Немачка је своју пословну културу и радну етику заснивала на етици протестантизма. Јапанска пословна култура је под утицајем религиозних вредности зена. У јапанском случају, породична правила су преликана у контекст предузећа, где влада

3 У том контексту она шири нове информације о образовању, медицини, организацији тржишта и живота уопште.

иста хијерархијска шема, а директор компаније поштован је исто као најстарији члан породице. Тако, прегледом литературе, издвојио се Вебер (Weber, 1989) који истиче како је протестантска етика корисна за утемељење духа капитализма. Затим, Бобирева и други (Bobyreva et all., 2019) говоре о доприносу религијских вредности у савременом друштву и његовој трансформацији. И најпосле, Вакукву (Wachukvu, 2021) пише о утицају религије на развој друштвених вредности.

Надаље, увиђајући значај религија и религијских уверења, а наслућујући промене у геополитичкој подели света и надоласком геоекономском положају појединих земаља у 21. веку, као и предвиђајући могућност ратних сукоба, Уједињене нације (УН) су почеле да играју активну улогу по питању религије. Оне су још 1981. године усвојиле Декларацију о елиминисању свих облика нетолеранције и дискриминације на основу вере или уверења⁴. Након ове Декларације, уследила је 2001. године, Универзална декларација УНЕСКО-а о културним различитостима (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2001). Следећа важан акт био је документ „Култура је важна“ (2004), и значио је културно сензитиван приступ и рад са заједницама и организацијама који се заснива на вери. У склопу ње, важни су инклузија, религија, култура, информација и развој знања, учење из добре праксе (United Nations Population Fund [UNFPA], 2004). Увиђајући пораст неповерења између људи различитих религија и култура, али и коришћење културних и верских разлика за подстицање и оправдање сукоба Генерална скупштина Уједињених Нација (УН) је 2007. године, усвојила дијалог под називом Међурелигијско и интеркултурално разумевање за сарадњу и мир познат као Резолуција 61/221⁵ (United Nations [UN], 2007b). Чинило се да је више него икада потребан међурелигијски дијалог као помоћ за очување мира у свету (Knitter, 2010)⁶. Али, културна ограничења у којима се поједине религије одржавају, доприноси да се понекад политички

4 Четири века је прошло од доношења ове декларације о верској слободи, поставља се питање њеног остварења, јер велики део човечанства у свету има ограничења у спровођењу верских правила (примедба ауторке).

5 Циљ доношења ових аката је унапређење међурелигијског и интеркултуралног разумевања, као и чвршћа сарадња на јачању толеранције и разумевања, као и спречавање злоупотребе верских осећања и лојалности. Верска слобода мора да се признаје, чува и негује, како би верници широм света могли да испоље своја религијска уверења (United Nations [UN], 2007b).

6 Овај дијалог на високом нивоу о међурелигијској и међукултурној сарадњи залаже се за унапређење толеранције, и поштовања слободе вероисповести или религиозних уверења и културне различитости. У извештају је константовано, да ако религије нису део решења, оне ће и даље бити део проблема. Изражена је бојазан, да ако не буде мира међу религијама, неће бити мира ни међу народима, и зато је потребан међурелигијски дијалог. Став УН је да одбрана слободе вероисповести и религијских уверења заправо јесу основно људско право на коме се темеље мир и правда.

лидери поиграју верским идентитетом (манипулишу), што може довести до сукоба⁷ (United Nations [UN], 2007a).

У Републици Србији, односе међу верским заједницама регулише Закон о Црквама и верским заједницама (2006). У складу са Уставом Републике Србије, у основним одредбама, гарантује сваком право на слободу савести и вероисповести, затим, истиче забрану верске дискриминације (Чл. 1, 2 и 3). То подразумева слободу веровања и исповедања; слободу да се задржи или промени вероисповест или верско уверење; слободу да се појединачно или у заједници са другима, јавно или приватно, учествује у богослужењу и обављању верских обреда; слободу да се развија и унапређује верска просвета и култура. При томе, нико не може бити узнемираван, дискриминисан или привилегован због својих верских уверења, припадања или неприпадања верској заједници, или некоришћења зајемчених верских слобода и права. Такође, верска слобода не може да се користи тако да угрожава право на живот, право на здравље, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину. Овај закон прописује да се не сме подстицати верска нетрпељивост. Надаље, у одељку о правном положају црква и верских заједница, прописује аутономију и верске слободе. Садржи и одредбе о културној и образовној делатности цркве, односно одредбе о цркви као носиоцу и заштитнику сакралног наслеђа и културних добара (Чл. 41,42,43 и 44). Из овога се јасно види да закон настоји да обухвати све аспекте црквеног деловања.

2. Значај верских уверења и друштвених вредности

Религија је једна од најстаријих друштвених институција, и у најширем смислу има додирне тачке са готово сваком сфером културе и друштва, и значајно доприноси развоју и обликовању друштвених вредности. Стога се верске вредности могу дефинисати као „принципи”, „закони”, „ставови”, „заповести”. Дакле, религија обогаћује живот људског бића, његов квалитет, и усмерава активности човека током друштвене интеракције, поштујући друштвене вредности кроз етички кодекс, правила, ритуале и унапређује његову самосвест. С културне тачке гледишта, религија може утицати на догму, обрасце брака и васпитања деце, дакле утицати на културно понашање становништва једне земље. Тиме религија држи друштво „на окупу“ и јача друштвену кохезију. То се постиже кроз верске церемоније, јер се њима људи подсећају да имају заједничку историју, идентитет, традицију, обичаје, а све у сврху добробити за појединца и друштво (Wachukwu, 2021).

⁷ Тако је Самјуел Ханингтон (*Samuel Huntington*, 1993) пишући о сукобу цивилизација (култура), заправо дошао до тога да се говори о сукобу религија.

У контексту тога су:

1. Верска уверења или религијске вредности – која обликују одређени модел људског понашања, а крајњи циљ је прихватљиво и пожељно понашање са друштвеног и личног гледишта, у односу на неки други начин понашања. Не формирају се брзо, и не мењају се брзо. Код формирања верских вредности, прво се формира идеал вредности, шта су то пожељне вредности, онда се јавља мотив вредности, то је она покретачка снага која доводи до развоја вредности. Затим се формира читав систем вредности захваљујући којем је појединац у стању да се уклапа у једну друштвену и религиозну средину, и да процењује себе и друге. С друге стране, такав систем мора да буде прихватљив за појединца. Из тих разлога вредности утичу на: формирање интересовања мотива и циљева, делују као регулатори и критеријуми за понашање људи, вредности дају смисао животу, и имају улогу инструмента прилагођавања појединаца у међуљудским и међугрупним односима, посебно верским. Битно је истаћи да су религиозне вредности присутне на три нивоа, и то на индивидуалном нивоу, нивоу заједнице и нивоу формалне религиозне институције. Ови нивои су међусобно испреплетани, и делују у социокултурном и економско-еколошком контексту којем припадају (Wachukwu, 2021). За вернике су веома значајни „љубав према Господу“, или „љубав према другој особи“, односно љубав као део религиозних хришћанског контекста - брига за децу и старије људе, породицу. Томе се додаје и листа вредности која је битна за савремено друштво, а то су правда, слобода, солидарност, саборност, жртвовање, патриотизам, доброта и људско достојанство. Свака религија регулише односе међу људима тако што упућује на дијалог, разумевање и емпатичност, одмереност, доследност сопственим схватањима и опредељењима, хуманост, али неизоставно и одговорност за промене, што је значајно за верски и друштвени дијалог (Umeokafor & Windapo, 2019). Утицај религијских уверења на друштво је велики. Религију одликује одређен систем понашања који се понавља, чинећи тако њену праксу, одликују је верски морални ставови, погледи на свет, текстови у виду молитава и проповеди, света места (светилишта), испољава се кроз симболе (на пример: крст, полумесец), а она има и институционални карактер. Верске праксе укључују, у хришћанству на пример, литургије, погребне и брачне ритуале, музику, али и молитве и свете списе. Утемељење у овим симболима и праксама даје смисао живота верницима. Религиозна веровања се преносе више векова са појединца на појединца, као и пракса кроз црквене институције (Wachukwu, 2021).

2. Друштвене вредности – су важеће вредности у једном друштву које одређују понашање у међуљудским односима. „Друштвене вредности су морална уверења и принципи које прихвата већина како би се осигурао

континуитет друштва.“ (Wachukwu, 2021, str. 466)⁸. На основу друштвених и религиозних вредности појединац формира своје ставове, начин учења и индивидуалног развоја. Свако друштво има своје друштвене и етичке вредности, вредности које треба да се успоставе у облику моралних императива. То су заједничке вредности, у социологији назване колективна свест, у филозофији душа, у религији дух. Многе етичке вредности произлазе из религије и традиције. Надаље, када су друштвене вредности тачно дефинисане оне играју велику улогу у успостављању мира и заштити друштва. Смисао живота је повезан са три социјалне врлине: саосећање, опраштање другима и пружање друштвене подршке другима. Људи који су саосећајнији, који више опраштају другима и више помажу људима, имају јачи смисао живота. Када је у питању присуство више врлина и њихов кумулативни ефекат, саосећање може допринети способности већег разумевања и праштања, чиме особа може стећи дубљи осећај за смисао живота⁹ (Krause, Hill, Ironson, 2019). На пример, Виктор Франкл (*Victor Frankl*, 1980), у свом делу *Нечујан вапај за смислом*, наводи да је потрага за смислом примарна мотивација човека. Смисао живота чини осећај реда, сврхе и тежње за вредним циљевима.

Такође, ништа мање значајно није ни прожимање верских ставова и друштвених вредности. Постоје позитивне користи од верске припадности: на породични живот, благостање, школски успех и допринос животу заједнице. Њихово међусобно допуњавање, доприноси међусобном уважавању људи, јер то води до мирног суживота и среће, а супротно долази до повреда и неспоразума између људи (Imtiyaz, Soni, Yukongdi, 2021).

3. Утицај религије на пословну културу и мека моћ

Религијски утицај на друштвено-економски развој и пословну културу у појединим тржишним економијама је веома велики. Неке тржишне економије, пренеле су религиозне принципе и друштвена уверења на начин привређивања, те су тако настали аутентични модели рада. Најпознатији модел тржишне економије и организације рада, а тиме и економски развој друштва, је начин привређивања заснован на принципима протестантске етике у Немачкој. Други пример је Јапан који је кроз вредности зена (јапанског облика будизма) понајвише и шинтоизма утицао на индустријске односе. Ове земље имају најразвијеније економије на свету. Такође, религија представља део „меке моћи“ једне земље, односно изазов да се путем привлачења, утицаја и сличности, настоје остварити циљеви.

8 На друштвене вредности утичу религија, традиција, култура и језик. Оне су делимично одраз доминантних наратива унутар постојеће културе (Ives, & Kidwell, 2019).

9 За смисао живота, црква даје позитиван пример како бити саосећајан и помоћи другима у невољи.

3.1. Друштвени i економски развој заснован на протестантизму: пример Немачке

Историјски посматрано, религиозна веровања су значајна, јер могу утицати на одређивање нивоа богатства земље. О томе је писао Макс Вебер (*Max Weber*, 1989), тј. о улози религије у генерисању капиталистичког духа предузетништва. „Али Бог тражи од хришћана социјално деловање, јер он тражи да социјални облик живота буде према његовим заповестима и тако уређен да оној сврси одговара.“ (Weber, 1989:86). Тако се, утицај религије на развој друштва посматра кроз хришћанство и капитализам. „Али је рад, осим тога, и пре свега, од Бога прописана самосврха живота уопште.“ (Weber, 1989:157). Протестанти су показивали специфичну склоност ка рационализму и организацији. Међутим, тога је било и у феудализму. „Безусловно нова била је свакако најпре једна ствар: поштовање испуњавања дужности у световним позивима као највишег садржаја које морално самопотврђивање делом може уопште да прими. То је било оно што је имало за неизбежну последицу представу о религиозном значењу световног свакодневног рада и што је први пут створило појам позива у овом смислу.“ (Weber, 1989, str. 54-55). Капитализму није потребан недисциплинован радник, нити он може да толерише несавесног трговца. Из тих разлога Вебер наводи: „Поред марљивости и умерености у напретку младог човека у свету, ништа не доприноси толико колико тачност и праведност у свим његовим пословима.“ (Weber, 1989:19). Дакле, религиозна аскеза преокренута је у световну, тј. посвећеност раду, не само Богу. На тај начин је требао да се створи дух капитализма. Стварала се представа о неком од Бога постављеном задатку. „Где оживи (дух капитализма) и могне да се испољи, ствараће он себи новчане залихе као средства својег деловања, а не обратно.“ (Weber, 1989:39). Надаље, Вебер тврди да се аскеза борила против грамзивости и егоизма, као крајњом сврхом човековог богатства. За њега је посед као такав искушење. Потребно је радити у смислу извршавања позитивне дужности, а не за чулно уживање и грех.

Религија је у почетку омогућавала да се послушно прихвате капиталистичке елите. Након неколико векова, капитализам је успоставио легитимитет, кроз предузетнички дух, а улога верских уверења у томе била је да обликују економски развој. Околности траже економично и исплативо понашање, али оно мора бити морално прихватљиво. Вебер је увидео да се рационализам и у економији и код протестантизма испољава кроз марљивост, разборитост, штедљивост, тачност, прецизност, који су у складу са привредом у настајању, и да то помаже економском расту. Тако су Лутер (*Luther*) и Калвин (*Calvin*), сматрали да се људски интереси морају подредити религији (на пример одбацивање лихварства). Религиозни човек је ценио

напоран рад, штедљивост, трезвености и ефикасност, а за узврат је добио самопоуздање да тако може да зарађује за живот. Ипак оно што је важније, а то је да процес развоја мора бити у складу са моралним и верским начелима и вредностима једне земље. Религијске вредности и обичаји утичу на оријентацију прихватању технологије и другим аспектима од економског значаја. Осим тога, веома је значајна и улога религије у спречавању отпора развојним напорима. Примери за то могу бити земље као што су Иран, Чиле, Бразил или пак Индија. У сваком случају постоји сложен однос између религија и развоја друштвених вредности. Вредности су повезане са социјалном праксом и институционалном динамиком (Willber & Kenneth, 1980:475-477).

Тако је настала социјално тржишна привреда која представља својеврстан покушај искорењивања сиромаштва. Она је у Немачкој успостављена након Другог светског рата, као резултат дугог политичког, историјског и интелектуалног контекста. Још је 1948. Лудвиг Ерхард (*Ludwig Erhard*) говорио да се Немачка залаже за већ друштвено одговорну тржишну економију која ставља појединца у први план, и која обезбеђује правичну надокнаду за обављени посао. Према Алфреду Милеру-Армаку (*Alfred Miller-Armack*), социјална тржишна економија је у позицији да оконча сукоб између капитала и рада који је настао са индустријском револуцијом. Она је својој земљи донела стабилност и просперитет, а отпорност овог модела показао се и након финансијске и економске кризе 2007/2008., као и суочавања са европском кризом државног дуга, за време пандемије (Budiman & O’Cass, 2007). Католичка црква је подржала модел социјално тржиште привреде трагајући за јединственим европским економским моделом привреде (Vogt, 2012).

3.2. Друштвени и економски развој заснован на зену: пример Јапана

Економски развој Јапана, почео је крајем 19. века, довео је до социоекономских промена, али од самог почетка потенциране су вредности зена у концепту пословне етике. Зен је јапанска врста будизма, иако је званична религија шинтоизам. Широко су прихваћене вредности и веровања зена у јапанском друштву и на раду, тако да је зен извршио и снажан утицај на друштвени и пословни живот Јапана (Adhikari, 2005). У зену постоји уверење које подразумева велико поштовање ставова владе. У Јапану је увережено мишљење да дугорочни односи доприносе хармонији у друштву, као и отворена комуникација између менаџера и радника заснована на ревности и марљивости. Истиче се вредност тимског рада, а хијерархијски однос је веома изражен, тако да је јапански радник подређен компанији, а компанија интересима нације. „Ради се о ставу, понашању, поштовању, комуникацији,

интеракцији са другима. Пословна или радна етика обухвата поштење (не лагање и варање) и част (не приказивање туђих резултат као својих). Радна етика говори о томе да се посао добро обавља, да се вреднује оно што неко ради, имајући осећај сврхе и припадања широј визији или плану.“ (Maksimović, 2021:213). Зен пословну праксу карактерише једноставност опхођења људи у међусобној комуникацији, радост живљења и рада, сваки тренутак треба да је хармоничан, да је пун спонтаности, пријатности, креативности и исправног размишљања, учтивости, искрености, уредности, благости, оданости и поштовања (Eryindah et all. 2015). Приврженост у пословној култури у овој земљи потекла је из зена¹⁰. Такође, зен је преточен у Кајзен, пословни концепт у коме је централна тема континуирано побољшање, дакле свакодневни допринос побољшању рада компаније. Циљ је висока продуктивност, висок квалитет, дисциплина, комуникација и мање отуђености. Кајзен је потпомогнут многим менаџмент техникама, методама и алатима, са циљем свакодневног унапређења радног процеса, радног места, радног задатка (Maksimović, 2021; Maksimović, 2014; Kelechi & Agbani, 2015).

Када се упореде пословне карактеристике Немачке и Јапана, долази се до закључка да их повезују: дисциплина, посвећеност раду, прецизност и тачност, као и чињеница да ове земље не дозвољавају да се верска уверења релативизују, или свODE на популистичке фразе, како не би изгубила суштину и значај за људску егзистенцију. У обе земље појављује се: дубока брига за целокупни друштвени живот, одговорност према планети земљи, ненасилје, саосећање и љубав, пријатељство, великодушност и дељење, интегритет, поштење и искреност, умереност у испољавању емоција, срдачност, посвећеност и одговорност, мир, задовољство и ентузијазам¹¹.

3.3. Утицај религије на понашање и мека моћ

У међународним односима, нарочито међународним економским односима, битна је мека моћ. Назив „мека моћ“ у савременом контексту дефинисао је Џозеф Нај (*Joseph S. Nye, Jr*) крајем XX века. Такође он је дефинисао моћ, као способност да се наметне воља некоме, не уважавајући да ли та особа то жели ли не. У друштвеним ситуацијама, моћ је способност утицаја на друге да би се добили исходи које неко циљано жели да постигне (Nye, 2021:2). Мека моћ се остварује путем религије, културе, спорта, традиције, производних робних марки, хране, стрипова, музике, науке, иновација и пропаганде. Из наведеног се види да је мека моћ све оно што је материјално неопипљиво, а привлачно и прихватљиво¹². Пласира се у контексту спољне

10 Као део пословне културе истицани су приврженост, скромност, поштовање старијих, штедљивост и радиноћ.

11 Заједничка карактеристика је и да се мало говори на послу.

12 На пример, када људи говоре о растућој моћи Кине или Индије, они су склони томе да

политике, уз помоћ технологије. Утицај религијских и друштвених уверења, заправо обухвата читав низ институција, и то оних које су у економији познате као неформалне институције. Такве институције се споро мењају, а утичу на понашање људи (North, 2004). У пословном смислу, утицај меке моћи путем религије на понашање је видљив кроз неколико елемената. То су, *храна* – веома често осим добијања сертификата квалитета и безбедности, траже се и сертификати верских и етичких овлашћених агенција (Imtiyaza et al.:2021). *Понашање потрошача* - може бити одређено шта је религијски прихватљиво, а шта не, те тиме утицати на начин и обим куповине. *Однос у религијској заједници* – пружа осећај смисла живота, поред посла, породице, хобија, образовања. Смисао се проналази у религији кроз симболе и ритуале (Krause et all, 2019; Frankl, 1987). *Концепт одрживости* - је концепт „општег добра“, верске заједнице могу да нагласе одређене димензије одрживости – истичући људско здравље и заштиту природе изнад свега (Ives & Kidwell, 2019)¹³. Земље које имају сличну културу и религију (на пример, Јапан и Филипини), лакше могу успоставити комуникацију, него неке европска земља са њима. Из овога се види да је одговорност религије и друштва велика за инклузиван начин живота.

Закључак

Религија заузима значајно место у економски развијеним друштвима. Наиме, интересовање за религију, у том контексту, усредсређено је на допринос расту кроз штедљивост, реинвестирање у средњу класу; напоран рад, послушности и задовољство радничке класе - (Wilber & Jameson, 1980). Религија настоји да усмери људско понашање у морално и друштвено прихватљиво понашање. Она се састоји од система вредности, система одређеног понашања, праксе, моралних начела, погледа на свет, молитава и светих места. Прихватати религијске вредности, заправо значи поштовати пожељно и прихватљиво понашање. У друштвеном смислу, вредности подразумевају сличност са остатком заједнице, као и принципе путем којих ће се обезбедити континуитет друштва. Заправо, заједничке вредности у социологији се називају социјална свест, у филозофији душа, а у религиозном

указују на велику популацију и повећане економске или војне ресурсе тих земаља. Али, да ли се капацитет који ти ресурси подразумевају заиста могу претворити у жељене исходе зависиће од контекста и вештине земље у томе да претвара ресурсу у стратегије које ће произвести жељене резултате (Nye, 2021:4)

- 13 Мора се нагласити да је идеја концепта одрживости такође Немачка, јер су ордолиберали упозоравали на безобзирну експлоатацију природе, залажући се за идеју ефикасности и екологије. Залагали су се за очувања природе и људи, задржавања ефикасности, не нарушавања принципа демократичности, субвенцијарности, и додатно принципа солидарности (Siegfried, Gregosz, 2013:7-15).

смислу дух. У психолошком смислу, то је уважавање ставова појединца и његових животних постулата. Религије су увек биле одраз друштва у којем се налазе и обрнуто, јер она мора да се уклапа у социолошке, психолошке и биолошке вредности, а носиоци тога су језик, традиција, обичаји, култура и уметност. Неке тржишне економије, пренеле су религиозне принципе и друштвена уверења на начин привређивања, и тиме утицале на одређивање нивоа богатства земље. Историјски посматрано, утицај религије на друштвено економски развој, требао је да допринесе да се оконча сукоб између капитала и рада који је настао са индустријском револуцијом. О генерисању капиталистичког духа предузетништва уз помоћ религије писао је Вебер (Weber, 1989). Он је увидео да се рационализам, и у економији, и у протестантизму испољава кроз марљивост, разборитост, штедљивост, тачност, прецизност. Улога верских уверења била је у томе да они обликују економски развој. Наиме, веома је значајна и улога религије у спречавању отпора развојним напорима, као и утицају на оријентацију прихватања нових технологија и других аспеката од економског значаја. Религиозни човек је ценио предан рад, штедљивост и ефикасност, а за узврат је добио самопоуздање да тако може да зарађује за живот. Надаље, у концепту пословне етике и филозофије рада Јапана, потенциране су вредности зена. Тако су широко прихваћена вредности и веровања зена у јапанском друштву и на раду. Наиме, зен подразумева велико поштовање ставова владе, затим да дугорочни односи допринесе хармонији, као и да отворена комуникација између менаџера и радника заснована на ревности и марљивости може позитивно да утиче на економски раст. Кроз зен се истиче вредност тимског рада и хијерархијског односа, а пословна етика подразумева поштење и част. Пословни концепт Кајзен је заснован на зену, те подразумева континуирано побољшање рада компаније, са циљем постизања високе продуктивности и квалитета. Такође, један од начина утицаја меке моћи је путем религије, упућујући на то шта је религијски дозвољено куповати и конзумирати. Тако се утиче на начин и обим потрошње. На међународном нивоу, пласира се у контексту спољне политике, а уз помоћ технологије. Надаље, покушавајући да се повежу религијске и друштвене вредности са одрживом развојем, дошло се до закључка да су оне обједињене ставом о „универзалним људским вредностима“, и то кроз заштиту окружења повезану са самопобољшањем (друштвена моћ), отвореношћу за промене (слобода), и традицију (самодисциплина). Религија утиче на обликовање међународних односа у 21. веку кроз појам меке моћ. Утицај на другу земљу на нематеријалан начин, кључан је у међународним економским односима за понашање потрошача и економских субјеката.

Литература

- Adhikari, D. R. (2005). *National Factors and Employment Relations in Japan*. Tokyo: Central Department of Management Tribhuvan University and Japan Institute of Labour Policy and Training. <https://www.jil.go.jp/profile/documents/Adhikari.pdf> (accessed 15 March 2020).
- Bobyreva, E., Zheltukhina, M., Korovina, K., Busygina, M. (2019). Religious values in global communication of modern society: trends in the development and transformation. *SHS Web of Conferences*, 69 00021. <https://doi.org/10.1051/shs-conf/20196900021> CILDIAH-2019
- Budiman, A., O’Cass, A. (2007). *Studying the Effects of Materialism, Religiosity and Status Consumption on Subjective Well-Being: An Indonesian Perspective*. The University of Newcastle January. <https://www.researchgate.net/publication/268273057>.
- Enyindah, C. W., Dapper, M. E, Nwiko, L. A., & Ejire, S. (2015). The Role of Human Resource Managers (Hrm) in the Institutionalization of Ethical Working Policies in Organizations: A Qualitative Analysis. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 17(12) I (Dec): 65-67. doi: 10.9790/487X-171216567
- Frankl, V. E. (1987). *Nečujan vapaj za smislom*. Drugo izdanje. Zagreb: Naprijed. [In Serbia]
- Hanington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*. Vol. 72, No. 3, Summer on June 1, pristupljeno 5. 1. 2023. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations>
- Imtiyaz, H., Soni, P., Yukongdi, V. (2021). Investigating the Role of Psychological, Social, Religious and Ethical Determinants on Consumers’ Purchase Intention and Consumption of Convenience Food. *Foods*, 10, 237. <https://doi.org/10.3390/foods10020237>
- Ives, C., Kidwell, J. (2019). ‘Religion and social values for sustainability’. *Sustainability Science*, vol. 14, no. 5, pp. 1355–1362. <https://doi.org/10.1007/s11625-019-00657-0>
- Kelechi J. E., & Agbani L. A. (2015). Human Resource Management Ethics and Professionals’ Dilemmas: A Review and Research Agenda. *Human Resource Management Research*, 5(3), 47-57 doi:10.5923/j.hrmr.20150503.01
- Knitter, P., F. (2010). Social Work and Religious Diversity: Problems and Possibilities. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 29, 256-270. DOI: 10.1080/15426432.2010.495632
- Krause, N., Hill, C. P., Ironson, G. (2019). Evaluating the relationships among religion, social virtues, and meaning in life. *Psychology of Religion*, Vol. 41(1) 53–70. DOI: 10.1177/0084672419839797
- Maksimović, M. (2021). *Market economy and business culture: Germany and Japan*. Belgrade: Institute of Social Sciences. [In Serbia]
- Maksimović, M. (2014). *Philosophy of work and management in Japan*. Belgrade: Institute of Social Sciences. [In Serbia]
- North, D. (2004). The Rise of the Western World. *Economic Annals*, 161, 215-233. [In Serbia]
- Nye, J. S. (2021). Soft power: the evolution of a concept, *Journal of Political Power*, 1-14. DOI: 10.1080/2158379X.2021.1879572 United Nations [UN]. 2007.
- Siegfried, F. F., Gregosz, D. (2013). *The Social Market Economy What Does It Really Mean?* Konrad Adenauer Stiftung.

- Umeokafor, N., Windapo, A. (2019). The influence of religious consciousness on construction health and safety practices and performance. *Journal of Construction in Developing Countries*, 24 (1). pp. 23-47. ISSN 1823-6499.
- United Nations [UN]. (2007a). Intervention By The Holy See At The 62nd General Assembly Of The Organization Of The United Nations On Interreligious And Intercultural Understanding And Cooperation For Peace Address Of H.E. Msgr. Dominique Mamberti, New Yorkfriday, 5 October 2007.
- United Nations [UN]. (2007b). General Assembly of the United Nations. Preuzeto 5.1.2024. <https://www.un.org/en/ga/62/plenary/peaceculturehld/bkg.shtml>
- United Nations Population Fund [UNFPA]. (2004). Culture Matters. Pristuljeno 5. 1. 2024. <https://www.unfpa.org/es/node/8659>.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (2001). *Universal Declaration on Cultural Diversity*. Preuzeto 5.1.2024. <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>.
- Vogt, M. (2012). Soziale Marktwirtschaft auf dem Prüfstand. Anthropologische Grundlagen, gerechtigkeits-theoretische Soziale Marktwirtschaft auf dem Prüfstand. Anthropologische Grundlagen, gerechtigkeits-theoretische Systematik, europäische Weiterentwicklungen. In: *Soziale Marktwirtschaft in der Europäischen Union. Christliche Sozialethik im Diskurs*, Vol. 3. Paderborn, München [u.a.]: Schöningh. pp. 77-101.
- Wachukwu, C., J. (2021). Impact Of Religion On Societal Value Development. In: *Formation of the Human Person in the 21st Century*, Section III: Religious/Socio-Cultural Perspectives And Human Formation. Eds: Ogbenika, Gregory, Ikhaianosime, Francis. Proceedings of the 2nd International Conference. Nigeria: Floreat Systems.
- Weber, M. (1989). *Protestant ethics and the spirit of capitalism*. Sarajevo: Svjetlost, Veselin Masleša. [In Serbia]
- Wilber K. C., Jameson, K. P. (1980). Religious Values and Social Limits Development. *World Development*, Vol. 8, pp. 467 - 479. Great Britain: Pergamon Press. DOI: 10.1016/0305-750X(80)90032
- Law on Churches and Religious Communities. (2006). "Official Gazette of RS", no. 36 of April 27. http://www.podaci.net/_gsrb/propis/Zakon_o_crkvama/Z-cvzaje03v0636.html, 23.11.2022. [In Serbia]

